

Απο-ανάπτυξη: Ένα εκλογικό διακύβευμα;^[1]

SERGE LATOUCHE

«Η εισαγωγή του οικολογικού στοιχείου σε ένα δημοκρατικό πολιτικό πρόταγμα είναι θεμελιώδης. Και είναι ακόμη περισσότερο απαραίτητη λόγω του ότι η αμφισβήτηση των αξιών και των τάσεων της υπάρχουσας κοινωνίας, που συνεπάγεται από ένα τέτοιο πρόταγμα, είναι αδιαχώριστη από την κριτική του φαντασιακού της “ανάπτυξης” που σήμερα επικρατεί».

Καστοριάδης^[2]

Μέσα σε λίγους μήνες το θέμα της απο-ανάπτυξης πέτυχε μια αξιοσημείωτη απογείωση σε πολιτικό και επικοινωνιακό επίπεδο. Αποτέλεσε (φυσικά) θέμα συζήτησης στις τάξεις των Πρασίνων^[3], στη συνομοσπονδία των αγροτών^[4] (κάτι που δεν προκαλεί έκπληξη), μέσα στο κίνημα για έναν «εναλλακτικό κόσμο»^[5], ακόμη και μέσα στο ευρύτερο κοινό. Το θέμα της απο-ανάπτυξης ανέκυψε επίσης στην προεκλογική εκστρατεία που έλαβε χώρα στην Ιταλία με αφορμή τις τελευταίες εθνικές εκλογές (ξανά από τους Πράσινους, και αποτέλεσε σημείο τριβής ανάμεσα στην Κομμουνιστική Επανάσταση και τα άλλα κόμματα του αντι-Μπερλουσκονικού συνασπισμού)^[6]. Βρίσκεται, ακόμα, στο επίκεντρο τοπικών και περιφερειακών διενέξεων που είναι σε εξέλιξη αναφορικά με μεγάλα αναπτυξιακά έργα: το τερατώδες τούνελ του TGV που ενώνει τη Λιόν με το Τορίνο, το Megaront στα στενά της Μεσσίνα, το Mose

[1] Το άρθρο αυτό πρωτοδημοσιεύθηκε στο περιοδικό *The International Journal of Inclusive Democracy*, Vol. 3, No. 1 (Ιανουάριος 2007). Μετάφραση: Πάνος Δράκος, Επιμέλεια μετάφρασης: Τάκης Φωτόπουλος. http://www.inclusivedemocracy.org/journal/vol3/vol3_no1_Latouche_degrowth.htm

[2] Κ. Καστοριάδης, *Une société à la dérive* (Seuil, Paris 2005), σελ. 246.

[3] Μετά τη δημοσίευση του άρθρου μου «Pour une société de décroissance» (Για μια κοινωνία απο-ανάπτυξης), στη *Le Monde Diplomatique* (Νοέμβριος 2003); βλ. επίσης «La décroissance pourquoi?», Vert contact 709 (Απρίλης 2004).

[4] «Objectif décroissance: La croissance en question», Campagnes solidaires. Mensuel de la confédération paysanne, N° 182 (Φλεβάρης 2004).

[5] βλ. Politis (11/12/2003), αρχείο στην απο-ανάπτυξη.

[6] Ο Paolo Cacciari εξελέγη με τη λίστα των Rifondazione αντιπροσωπεύοντας τη Βενετία, μετά τη δημοσίευση μιας έκκλησης στην απο-ανάπτυξη, *Pensare the decrescita: Sostenibilità ed equità* (Cantieri Carta/edizioni Intra Moenia, 2006). Επίσης, ο Maurizio Pallante, συγγραφέας της διακήρυξης *La decrescita Felice: La quantità della vita non dipende dal PIL* (Editori Riuniti, Roma 2005), είναι σύμβουλος του νέου Πράσινου Υπουργού για το περιβάλλον.

στη λίμνοθαλασσα της Βενετίας, τους αποτεφρωτήρες στο Τρέντο και αλλού, το ηλεκτρικό κέντρο που τροφοδοτείται με κάρβουνο στην Civitavecchia κλπ. Σχεδόν παντού, στη Γαλλία και την Ιταλία, ομάδες απο-ανάπτυξης σχηματίζονται αυθόρμητα. Οργανώνουν πορείες, συγκροτούν δίκτυα. Η έκδοση της επιθεώρησης «La décroissance», που πήρε το όνομα της από την αντίστοιχη Ιταλική «La decrescita», συνέβαλε κατά πολύ στην προώθηση του θέματος^[7].

Η απο-ανάπτυξη φαίνεται πως ανακαινίζει μια παλαιά φόρμουλα των οικολόγων: σκέψου τοπικά, δράσε παγκόσμια.

I. Σκέψου παγκόσμια: Η ουτοπία της απο-ανάπτυξης

Η εμφάνιση αυτού του «UFO» στο μικρόκοσμο της πολιτικής προκάλεσε αναβρασμό στα μίντια. Εφημερίδες, ραδιόφωνα ακόμη και οι τηλεοράσεις μπήκαν στο χορό. Πολλοί τοποθετήθηκαν υπέρ ή κατά, χωρίς να είναι καλά πληροφορημένοι και συχνά διαστρεβλώνοντας τις σπάνιες αναλύσεις που ήταν διαθέσιμες.

Σε πρώτη φάση, η απο-ανάπτυξη είναι απλώς ένα λάβαρο κάτω από το οποίο συγκεντρώνονται εκείνοι που προέβησαν σε μια ριζοσπαστική κριτική της ανάπτυξης^[8] και επιθυμούν τώρα να σκιαγραφήσουν ένα εναλλακτικό πρόταγμα για μια μετά-αναπτυξιακή πολιτική^[9]. Η απο-ανάπτυξη αφορά μια πρόταση που είναι αναγκαία προκειμένου να ανοιχτεί/απελευθερωθεί εκ νέου η σφαίρα της εφευρετικότητας και της δημιουργικότητας ενός φανταστικού που έχει μπλοκαριστεί από τον ολοκληρωτισμό του οικονομισμού, του «προοδευτισμού» και του «αναπτυξιακού οργανισμού» (developmentalism).

Το πρόταγμα της απο-ανάπτυξης είναι επομένως ένα πολιτικό πρόταγμα, με την ισχυρότερη έννοια του όρου, αυτή της κατασκευής, στο Βορρά και στο Νότο, συμβιωτικών, αυτόνομων και οικονομικών (με την έννοια της χρηστής διαχείρισης) κοινωνιών. Δεν ανήκει στην περιοχή της «πολιτικής» των επαγγελματιών πολιτικών (δηλ. του «πολιτικαντισμού»), αλλά αποβλέπει στο να αναβιώσει τη χαμένη αξιοπρέπεια της πολιτικής.

Η ανάπτυξη σήμερα είναι μια επικερδής απασχόληση, υπό τον όρο όμως ότι το βάρος και το κόστος που δημιουργεί για τη φύση μετακυλίνουν στις επόμενες γενιές, στην υγεία των καταναλωτών και στις εργασιακές συνθήκες των εργαζομένων. Αυτός είναι ο λόγος που μια ρήξη είναι αναγκαία. Όλοι, ή σχεδόν όλοι, συμφωνούν με αυτή την άποψη, αλλά κανείς δεν αποτολμά να βουτήξει στα βαθιά. Όλα τα συγχρονα καθεστώτα είναι «παραγωγιστικά».

[7] *La décroissance: Le journal de la joie de vivre* (Casseurs, 11 place Cross-Pâquet, 69001 Lyon).

[8] Βλ. το άρθρο μας "To finish once and for all with development" στη *Le Monde Diplomatique* (Μάιος 2001).

[9] Βλ. *Les nouveaux Cahiers de l'UUED*, n°14, "Brouillons pour l'avenir: contributions au débat sur les alternatives" (PUF, Paris/Genève 2003).

Είτε είναι δημοκρατίες, είτε δικτατορίες, είτε ολοκληρωτικά συστήματα, είτε κυβερνήσεις της δεξιάς ή της αριστεράς, καθώς και όλα τα κόμματα φιλελεύθερα, σοσιαλιστικά, λαϊκιστικά, σοσιαλφιλελεύθερα, σοσιαλδημοκρατικά, κεντρώα, ριζοσπαστικά, κομμουνιστικά —όλα βάζουν την οικονομική ανάπτυξη ως αδιαμφισβήτητο στόχο. Η απολύτως αναγκαία αυτή αλλαγή δεν είναι βέβαια από αυτές που θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν μέσα από μια απλή εκλογική διαδικασία, η οποία θα εγκαθιστούσε μια νέα κυβέρνηση ή αναδείχνοντας μια καινούρια πλειοψηφία. Αυτό που χρειάζεται είναι πολύ πιο ριζοσπαστικό: μια πολιτιστική επανάσταση, τίποτα περισσότερο, τίποτα λιγότερο. Ομως, θα πρέπει να ξεκαθαρίσουμε από την αρχή ότι για εμάς, όπως και για τον Καστοριάδη, «Επανάσταση δεν σημαίνει ούτε αιματοχυσία, ούτε εμφύλιο πόλεμο (...) Η επανάσταση είναι η αλλαγή κάποιων κεντρικών κοινωνικών θεσμών, μέσα από την δράση της ίδιας της κοινωνίας: ο ρητός αυτο-μετασχηματισμός της κοινωνίας συμπυκνωμένος σε μικρό χρονικό διάστημα (...) Η επανάσταση σηματοδοτεί την είσοδο της ουσίας της κοινότητας σε μια φάση *πολιτικής* δραστηριότητας, δηλαδή στη φάση της *θέσμησης*. Το κοινωνικό φαντασιακό ενεργοποιείται και ρητά ασχολείται με το μετασχηματισμό των υφιστάμενων θεσμών».^[10] Το πρόταγμα για μια κοινωνία αποανάπτυξης είναι με αυτήν την έννοια, κατ'έξοχήν επαναστατικό. Αφορά τόσο την αλλαγή στην κουλτούρα, όσο και το νομικό σύστημα, καθώς και τις παραγωγικές σχέσεις.

Προς το παρόν, το κίνημα της απο-ανάπτυξης δεν έχει πράγματι διατυπώσει ένα συγκεκριμένο πολιτικό πρόγραμμα, διότι για εμάς φαίνεται σημαντικότερη η δουλειά σε βάθος για τον αυτο-μετασχηματισμό από τις εκλογικές προθεσμίες. Αυτό δεν σημαίνει ότι η απελευθέρωση θα είναι μια αυθόρμητη και ανώδυνη διαδικασία. Ομως, η σημερινή «πολιτική» (πολιτικαντισμός) υστερεί στην κατανόηση των πραγματικοτήτων που πρέπει να αλλάξουμε, και γι' αυτό θα ήταν συνετό να είμαστε προσεκτικοί στο πώς θα τη χρησιμοποιήσουμε. Αυτό όμως δεν σημαίνει επίσης ότι δεν υπάρχουν πια εκλογικά διακυβεύματα. Σημαίνει απλά ότι οι κυβερνήσεις, στην καλύτερη περίπτωση, που θέλουν να πάνε κόντρα στο ρεύμα, μπορούν μόνο να παρεμποδίσουν, να καθυστερήσουν και να απαλύνουν διαδικασίες τις οποίες πλέον δεν ελέγχουν. Η εναλλακτική λύση στον παραγωγισμό αναδύεται σε όλα τα επίπεδα: στο ατομικό, το τοπικό, το περιφερειακό, το εθνικό και το πλανητικό (ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να δοθεί στο Ευρωπαϊκό επίπεδο) και θα πρέπει να βρούμε τους καταλληλότερους μοχλούς πίεσης για να δράσουμε σε όλα αυτά τα επίπεδα με ένα συντονισμένο και αλληλοσυμπληρωματικό τρόπο.

Ακόμη και αν «αριστερές» κυβερνήσεις υιοθετήσουν δεξιόστροφες πολιτικές και, αποτυγχάνοντας να τολμήσουν την «από-αποικιοποίηση του φαντασιακού», καταδικαστούν τελικά σε ένα είδος σοσιαλφιλελευθερισμού, ακόμη

[10] Καστοριάδης, ό.π., σελ. 177.

και τότε, οι «αντιρρησιες ανάπτυξης», οι υποστηρικτές της κατασκευής μιας κοινωνίας απο-ανάπτυξης βασισμένης στη γαλήνη, τη συμβίωση και την αλληλοβοήθεια, γνωρίζουν πώς να κάνουν την διάκριση (ακόμη κι αν είναι ασήμαντη) μεταξύ Ζοσπέν και Σιράκ, Σρέντερ και Μέρκελ, Πρόντι και Μπερλουσκόνι, ακόμη και μεταξύ Μπλερ και Θάτσερ... Όταν πάνε να ψηφίσουν (όπως τους συμβουλευουμε να κάνουν), ξέρουν πως ακόμη κι αν δεν υπάρχει εκλογικό πρόγραμμα που παίρνει υπόψη την αναγκαιότητα μείωσης του οικολογικού μας αποτυπώματος, ακόμη και τότε, οφείλουν να συμπαραταχθούν με τις αξίες του μοιράσματος, της αλληλεγγύης, της ισότητας και της αδελφότητας, αντί γι' αυτές που σχετίζονται με την ελευθερία της επιχειρηματικότητας (και της ελευθερίας της εκμετάλλευσης). Αυτές οι αξίες δεν μπορούν να βασίζονται στη σφαγή των άλλων ζωικών ειδών και στην καταστροφή της φύσης και είναι σωστό να επεκτείνουμε το όφελος στις μελλοντικές γενιές. Αυτός είναι ο λόγος που ο αγώνας μας στρέφεται αποφασιστικά ενάντια στην παγκοσμιοποίηση και τον οικονομικό φιλελευθερισμό.

II. Δράσε τοπικά: Ένας νέος τρόπος για να κάνουμε Πολιτική

Επιπλέον, η πρωτοβουλία για την «απο-ανάπτυξη» αποτελεί πηγή έμπνευσης για ατομικές και συλλογικές συμπεριφορές, όπως αυτές που παρατηρούνται μεταξύ ανθρώπων των οποίων στόχος είναι να ζήσουν σε μια «κατάσταση δικαιοσύνης» (δηλ. σύμφωνα με ένα ισόνομο οικολογικό αποτύπωμα), σε οικο-χωριά, AMAP (Ενώσεις για τη διατήρηση μιας γεωργίας που βασίζεται στην οικογενειακή καλλιέργεια της γης), κλπ. Μια από τις πιο πρωτότυπες και πολλά υποσχόμενες πρωτοβουλίες είναι βεβαίως το δίκτυο νέων δήμων στην Ιταλία. Αυτή είναι μια ένωση που προτείνει εναλλακτικές ιδέες τοπικής άνθισης και καλών συμμετοχικών πρακτικών για όλους τους πολίτες, όπως οι συμμετοχικοί προϋπολογισμοί. Το δίκτυο περιλαμβάνει ερευνητές, κοινωνικά κινήματα και πολλούς υπεύθυνους ανθρώπους που προέρχονται από μικρούς δήμους, αλλά επίσης κι από πιο σημαντικές οντότητες όπως η επαρχία (διαμέρισμα) του Μιλάνου και η περιφέρεια της Τοσκάνης. Στην τελευταία συνάντηση του δικτύου που έλαβε χώρα στο Μπάρι τον Οκτώβριο του 2005, συμμετείχαν 500 άτομα. Αυτό συνιστά ισχυρή ένδειξη μιας πραγματικότητας που προσελκύει όλους εκείνους που θέλουν να επιλύσουν στο τοπικό επίπεδο και με έναν έντιμο τρόπο, τα προβλήματα που απορρέουν από τον παραλογισμό της κοινωνίας ανάπτυξης. Η πρωτοτυπία του δικτύου συνίσταται στην επιλογή μιας στρατηγικής που θεμελιώνεται στο τοπικό επίπεδο, δηλαδή στο γεγονός ότι αντιλαμβάνεται το τοπικό επίπεδο ως ένα πεδίο αλληλεπίδρασης ανάμεσα στους κοινωνικούς φορείς, το φυσικό περιβάλλον και τις τοπικές πηγές. Όπως γράφει το καταστατικό του, το δίκτυο αφορά «ένα πολιτικό

πρόταγμα που ενδυναμώνει την αξία των τοπικών πλουτοπαραγωγικών πόρων και ιδιαιτεροτήτων, ενθαρρύνοντας διαδικασίες συνειδητής και υπεύθυνης αυτονομίας και απορρίπτοντας την εξωτερική καθοδήγηση (ετερο-καθοδήγηση) από το αόρατο χέρι της παγκόσμιας αγοράς».^[11] Η προοπτική που προσφέρει είναι αυτή όπου το τοπικό δεν αποτελεί έναν κλειστό μικρόκοσμο, αλλά ένα συνδεδετικό κρίκο σε ένα δίκτυο οριζόντιων, χρηστών και αλληλέγγυων σχέσεων, που αποβλέπουν να πειραματιστούν με πρακτικές δημοκρατικής ενδυνάμωσης, ικανές να αντισταθούν στην φιλελεύθερη κυριαρχία. Με άλλα λόγια, έχει να κάνει με τη δημιουργία εργαστηρίων κριτικής ανάλυσης και αυτο-κυβέρνησης για την υπεράσπιση του κοινού καλού.

Αυτό συμβαδίζει με την ιδέα του «αστικού χωριού» (urban village) και με τη διαδρομή που χάραξαν τα κινήματα των «βραδέων πόλεων» (slow city), που ακολούθησαν αυτά του «αργού φαγητού» (slow food) (σημ. μφ.: σε αντίθεση με τα φαστφουντάδικα). Πρόκειται για ένα παγκόσμιο δίκτυο πόλεων μεσαίου μεγέθους, που περιορίζουν εθελοντικά τη δημογραφική τους ανάπτυξη στον αριθμό των 60.000 κατοίκων. Πέρα από αυτό το όριο θα ήταν αδύνατο να μιλήσει κανείς για «τοπικό» και «βραδύτητα». Αρκετοί συγγραφείς με διαφορετικές καταβολές συναντώνται έτσι γύρω από την ιδέα των «βιο-περιφερειών», ή περιφερειών. Για τον Paul Aries: « Αυτή η διαδικασία επιστροφής στο τοπικό, θα περάσει μάλλον μέσα από την ισχυροποίηση της ιδέας των “περιφερειών”, οι οποίες εκλαμβάνονται ως ανθρώπινες, κοινωνικά και οικονομικά συγγενείς μονάδες, ομοιογενείς και βασιζόμενες στην αλληλεγγύη». Και προσθέτει: «Δεν πρέπει μόνο να προστατεύουμε τη βιοποικιλότητα των σπόρων ανά περιφέρεια, αλλά επίσης και αυτή των διαφορετικών τρόπων ζωής σε αυτόν τον κόσμο».^[12]

Με αυτή την έννοια, η πολιτική δεν θα ήταν πλέον μια τεχνική κατάληψη και άσκησης της εξουσίας, αλλά θα ξαναγινόταν η αυτο-διεύθυνση της κοινότητας από τα μέλη της.^[13] Πέρα από αυτό, το να δρούμε τοπικά αποτελεί επίσης έναν τρόπο για να ξεπεράσουμε τα παγκόσμια αδιέξοδα.

Η πραγματοποίηση τοπικών «δημοκρατικών» πρωτοβουλιών είναι πιο «ρεαλιστική» από αυτή μιας παγκόσμιας δημοκρατίας. Δεν τίθεται θέμα για μετωπική ανατροπή της κυριαρχίας του κεφαλαίου και των οικονομικών δυνάμεων. Απομένει επομένως μόνο η πιθανότητα της διαφωνίας.^[14] Αυτή ακριβώς είναι η στρατηγική που υιοθέτησαν οι Ζαπατίστας και ο υπο-διοικη-

[11] παρ. *Carta del Nuovo Municipio* στο www.nuovomunicipio.org

[12] Ariès, *Décroissance ou barbarie* (Goliath, Lyon 2005), σελ. 111.

[13] Τάκης Φωτόπουλος, *Vers une démocratie générale: Une démocratie directe, économique, écologique et sociale* (Seuil, 2001), σελ. 15. {νέα Ελληνική έκδοση: *Περιεκτική Δημοκρατία: 10 Χρόνια Μετά* (Ελεύθερος Τύπος, 2008)}.

[14] Gustavo Esteva, *Celebration of Zapatismo: Multiversity and Citizens International* (Penang 2004). Επίσης, από τον ίδιο συγγραφέα μαζί με τον κ. S. Prakash, *Grassroots Postmodernism: Remaking the Soil of Cultures* (Zed Books, 1998).

τής Μάρκος. Η αποκατάσταση ή επανεφεύρεση των «κοινών» (κοινόχρηστο, κοινό καλό, κοινοτικός χώρος) και η αυτο-οργάνωση της βιοπεριφέρειας της Τσιάπας, σύμφωνα με την ανάλυση του Gustavo Esteva, αποτελεί στην πραγματικότητα μια πιθανή απεικόνιση της τοπικής στρατηγικής της διαφωνίας. «Αντιμέτωποι με μια παγκόσμια οικολογική καταστροφή, για παράδειγμα, μπορούμε καλλίιστα να δούμε», σημείωνε ο Καστοριάδης, «αυταρχικά καθεστώτα να επιβάλλουν Δρακόντιους περιορισμούς σε έναν πανικόβλητο και απαθή πληθυσμό (...) και, αν δεν υπάρξει ένα νέο κίνημα, μια αναβίωση του δημοκρατικού προτάγματος, η “οικολογία” μπορεί κάλλιστα να ενσωματωθεί σε μια νέο-φασιστική ιδεολογία».^[15] Το διακύβευμα της απο-ανάπτυξης συνίσταται στη θεώρηση ότι η έλξη της συμβιωτικής Ουτοπίας, σε συνδυασμό με τους πιθανούς περιορισμούς στο μέλλον, είναι πιθανό να οδηγήσουν σε μια «αποαποικιοποίηση του φαντασιακού» και να υποκινήσουν επαρκείς «χρηστές» συμπεριφορές υπέρ μιας λογικής λύσης: μιας οικολογικής δημοκρατίας.

Βεβαίως, το να πει κανείς ότι η απο-ανάπτυξη θα βρίσκεται στο επίκεντρο του προεκλογικού διαλόγου το 2007 θα ήταν σίγουρα αλαζονικό, αλλά είναι βέβαιο ότι δεν θα απουσιάζει κιόλας. Ακόμη μπαίνει το ερώτημα εάν είναι, επίσης, απαραίτητο να «παγώσουμε» από τώρα το κίνημα, με τη μορφή ενός κόμματος απο-ανάπτυξης; Δεν το νομίζουμε. Εάν θεσμοποιούσαμε πρόωρα το πρόγραμμα της απο-ανάπτυξης μέσα στο πλαίσιο ενός πολιτικού κόμματος, θα κινδυνεύαμε να πέσουμε στην παγίδα του «πολιτικαντισμού», τη στιγμή που οι συνθήκες δεν είναι ώριμες ώστε να ελπίζουμε πως μπορούμε να υλοποιήσουμε την κατασκευή μιας κοινωνίας απο-ανάπτυξης (και όταν) είναι αμφίβολο εάν θα μπορούσε να στεριώσει αποτελεσματικά (μια τέτοια κοινωνία) μέσα στο πλαίσιο του παρωχημένου έθνους-κράτους.^[16] Επομένως, η αποστολή και φιλοδοξία μας σήμερα είναι να συνεχίσουμε το διάλογο, να οδηγήσουμε σε σύγκλιση των θέσεων μας, να λάβουμε υπόψη ορισμένα επιχειρήματα και με αυτόν τον τρόπο να συμβάλλουμε στο να ξελιχθούν οι νοοτροπίες.

[15] Καστοριάδης, ό.π.

[16] Βλ. το άρθρο μας: “Pour une renaissance du local”, *l'Écologiste* N° 15 (Απρίλης-Μάης 2005) και Τάκης Φωτόπουλος, ό.π.